

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE

KUR'AN VE

HÜSN-İ HAT

SEMPOZYUM BİLDİRİ METİNLERİ

01-03 KASIM 2015

A M A S Y A

DİB
YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 1330

İLMİ ESERLER: 209

Yayın Yönetmeni

Dr. Yüksel SALMAN

Yayın Koordinatörü

Yunus AKKAYA

Tashih

Sedat MEMİŐ

Grafik & Tasarım

Ali ÇINKI

Baskı

Kalkan Matbaacılık

(0312) 341 92 34

2. Baskı, Ankara 2017

ISBN 978-975-19-6757-2

2017-06-Y-0003-1330

Sertifika No: 12931

Eser İnceleme Komisyon Kararı

16.03.2017/10

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: (0312) 295 72 93-94

Faks: (0312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Tel: (0312) 295 71 53-295 71 56

Faks: (0312) 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

XVIII. YÜZYIL HATTAT PADİŞAHLAR VE KLASİK ŞİİRDE YANSIMALARI¹

Mutlu Melis ÖZGERİŞ

Okt., Atatürk Üniversitesi Orta Doğu ve Orta Asya-Kafkaslar
Araştırma ve Uygulama Merkezi

A. XVIII. YÜZYIL HATTAT PADİŞAHLAR

Osmanlı sultanları, devlet işlerinin yanı sıra çeşitli sanatlarla da ilgilenmiştir. Hat sanatı İslami bir sanat olması yönüyle de ilgilenilen sanatlar arasında önemli bir yer edinirken, sultanların ve devlet erkânının dönemlerinin sanat hareketlerini destekleyerek sanatçıları koruyup himaye etmelerinden ötürü, Osmanlı Devleti'nde zirveye çıkan bir sanat konumuna yükselir.² Yüzyıllar boyunca hat sanatının gelişmesini sağlayan usta şahsiyetlerin yetiştiği Osmanlı Devleti'nde siyasi ve askeri alanlardaki duraklamaya, gerilemeye paralel olarak şiir, mimari gibi alanlarda bir inkıraz yaşansa bile hat sanatında böyle bir düşünüş söz konusu olmaz; Osmanlı yıkılırken bile en doruk düzeyde ve estetik biçimde bu sanat icra edilir. Bu durumun ortaya çıkmasında, yazı sanatının hayatın her safhasına yayılmasının ve padişahlarca destek gören, usta-çırak ilişkisine dayanan bir sanat olmasının etkisi çoktur.³

XVIII. yüzyıl sanatsal açıdan değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti hat sanatına büyük katkıları bulunan önemli isimleri bu dönemde yetiştirir.

¹ Bu konu hazırlanan yüksek lisans tezinde ele alınmıştır.

² Zübeyde Cihan Özsaymer, "Hattat Osmanlı Padişahları", *Antik ve Dekor*, 50, İstanbul 1999, s. 82.

³ Hüsrev Subaşı, "Hattat Osmanlı Padişahları", *Osmanlı*, XI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 52-53.

Bu dönemde Ağakapılı İsmail Efendi ve Hafız Osman Efendi talebelerinden Yedikuleli lakabıyla meşhur İmrahor Cami İmamı Seyyid Abdullah ve İsmail Zühdü Efendiler, Yedikuleli talebelerinden Eğrikapılı Mehmet Rasim Efendi, Ağakapılı ve Yedikuleli talebelerinden Devhatü'l-Küttab adındaki hattatlar tezkiresinin yazarı Suyolcuzaade Mehmed Necib Efendi, talik yazıyı Tebrizli Hattat Mehmet öğrenen ve beğenilen bir üstad diye gösterilen⁴, zamanın İmad'ı sayılan Kazasker Abdülbaki Arif Efendi, Katıbzade Refi' Efendi, Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi ve Mehmed Esad Yesari bu isimlerden bazıları olarak karşımıza çıkar.⁵

Yaşadıkları yüzyılın usta şahsiyetlerinden eğitim alan sultanlar da, hat sanatında yeteneklerini gösterirken değerli eserler vücuda getirir. XVIII. yüzyıla bakıldığında ise yazı sanatıyla bir şekilde iştigal olan, kaynaklarda adlarına rastlanılan padişahlar arasında II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud ve kardeşi III. Osman, III. Mustafa, I. Abdülhamid, III. Selim ve IV. Mustafa bulunduğu görülür. Kaynaklarda bazı padişahların hat sanatındaki kabiliyetleri övülürken bazıları için de aksi yönde bir kanaate yer verilir.

İlk olarak Meftûnî daha sonra İkbâli mahlasıyla şiirler yazan II. Mustafa, hat sanatıyla uğraşarak yazıda maharet sahibi, bestekâr ve şair bir padişah-
tır.⁶ Önceleri Sultan Ahmed Cami baş müezzini hattat Hocazade Mehmed Enverî Efendi'den sülüs ve sülüs celisi meşk etmiş, hocasının vefatı üzerine Hattat Hafız Osman Efendi'den aynı yazıların meşğine devam etmiştir. Tespit edilen sülüs, talik celisi ile yazdığı 13 eserinin çoğu tarihlidir ve bunları saltanat yıllarında ortaya koymuştur. Kalemî de yanında asılı iken II. Mahmud dönemindeki bir restorasyon sırasında zayı olan Ayasofya'daki celi muhakkak *Besmele*, sultanın kabiliyetini gözler önüne serdiği önemli bir eserdir. Devletin en üst noktasını temsil etmesine rağmen yazdığı hatların altında *Fakir, Hakir, Derviş Mustafâ-yı Âl-i Osman* gibi alçakgönüllülük belirten ifadeler kullanmayı tercih etmiştir.⁷ Böyle mütevazı olan padişahın hocasına karşı sergilediği saygıdeğer tutum da dikkate şayandır. Sultan II. Mustafa, hocası Hafız Osman Efendi yazarken hokkasını tutar, bir şey yazacaksa evvela bir suretini Hafız'a yazdırır, sonra kendisi yazarmış. Ayrıca bir gün

⁴ Halit Karatay, *Hattat Divan Şairleri*, Akçağ Yay., Ankara 2008, s. 101.

⁵ İ. H. Uzunçarşılı, "Onsekizinci Yüzyılda Türk Hat Sanatı", *Türk Hattatları*, Tifdruk Matbaası, İstanbul 1984, s. 127.

⁶ Kaşif Yılmaz, *III. Selim (İlhâmi) Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Edirne 2001, s. XXXI.

⁷ Subaşı, s. 55.

kendisi yazarken elinde hokka tutarak yazışını izleyen padişahın "Hocam, sizden sonra bir Hafız Osman daha yetişir mi diye hayıflanıyorum." demesi üzerine Hafız, "Merak buyurmayın hünkârım, hattatı yazarken hokkasını tutacak derecede mültefit ve kadir-bilir padişahlar buldukça daha çok Hafız'lar yetişir" cevabını vermiştir.⁸

Necîb mahlasıyla şiirler yazan, şair ve musikîşinas özelliklerinin yanında hattatlıkla da meşgul olan III. Ahmed, sülûs ve celi sülûsü devrinin büyük ustası Hafız Osman'dan, nestalik yazıyı Veliyyüddin Efendi'den öğrenmiştir. Kendisi için yaptırdığı III. Ahmed Kütüphanesi'nde 3652 numarada kayıtlı on dört sayfalık celi sülûs ile yazdığı 1723 tarihli bir murakkâ vardır. III. Ahmed'in en başarılı yazılarının bulunduğu bu murakkâmın kabını meşhur müzehhib Ali-i Üsküdârî yapmıştır. Padişah bu murakkâ yazdıktan sonra devrin meşhur hattatlarını toplayarak, bir meclis tertip ederek yazılarını onların tetkik ve tenkit nazarına sunar.⁹ Yazıların hattatlar tarafından beğenilmesi üzerine devrin ünlü şairlerinden Vehbi ve Nedim birer tarih söyler.¹⁰

Özellikle celi sülûs yazıdaki maharetiyle bilinen III. Ahmed'in Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde, İstanbul'un çeşitli yerlerindeki camilerinde levhaları vardır. Topkapı Sarayı Arz Odası kapısı üzerindeki Besmele sultan tarafından yazılmıştır. Ayrıca en büyük celi sülûs yazılarından biri Ayasofya arkasında, biri de Üsküdar meydanında bulunan ve kendisi tarafından yaptırılan çeşmeleri üzerinde bulunmaktadır. Bunlardan Ayasofya arkasındaki cephesinde:

*Târîhi Sultan Ahmed'in câri zebân-ı lüleden
Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmed'e eyle duâ*

beyti ve Üsküdar'daki çeşme için yazdığı:

*Dedi Hân Ahmed ile bile İbrâhim târihin
Suardı âlemi dest-i Muhammed'le cevâd Allâh*

yazısı mevcuttur. Devrinin sanat anlayışına uygun eserler ortaya koyan sultanın hat sanatında en mühim yeri, geriye Türk celi sülûs yazısının seyrini takip etmeye yarayan eserler bırakmasıdır.¹¹

⁸ Subaşı, s. 59.

⁹ Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yay., İstanbul 1999, s. 110-111.

¹⁰ Kemal Çığ, *Topkapı Sarayı ve Türk-İslam Sanatları*, Kaynak Yay., İstanbul 2011, s. 193.

¹¹ Alparslan, s. 110-111.

Yaklaşık kırk eseri bulunan Sultan III. Ahmed, yazılarında çok titizlik göstermiş ve eserlerinin büyük çoğunluğunu zamanın meşhur müzehhibi Tozkondurmaz Mustafa Ağa'ya tezhiptirmiştir. Hat sanatıyla iştigal olan padişahlar arasında yazısının altına imzasını tuğra biçiminde atan, müsenna kompozisyonlar deneyen tek hükümdardır. Tuğra biçiminde kompoze ettiği "Muhammedün seyyidü'l kevkeyni ve's-sekaleyn" ibaresi, annesi adına yaptırdığı Üsküdar Yeni Valide Cami'sinde celi sülüs "Cennet anaların ayakları altındadır" hadisi, Topkapı Sarayı'nda Mukaddes Emanetler Dairesi girişi üzerindeki tuğra imzalı celi sülüs hattıyla kaleme alınmış kelime-i tevhid sultanın imzasını taşıyan kıymetli yazılardır. Ayrıca Koca Mustafa Paşa Hângâhı Şeyhi Nureddin Efendi'ye ve Hafız Paşa Cami imamı Veliyyüddin Efendi'ye yazıp hediye ettiği iki Mushaf-ı şerif bulunmaktadır. Ravza-i Mutahhara'ya konmak üzere Medine'ye gönderdiği sülüs ile yazılmış ve zamanının şartlarında en iyi biçimde tezhiplenmiş iki Mushafın akıbeti ise bilinmemektedir.¹²

Diğer hattat padişahlardan farklı olarak tuğraya ilgi duyan, kendi adına tuğralar çekerek çeşitli ibarelerle hazırladığı on adet tuğrayı tezhipterek bir murakkâ haline getiren sultan, hocalarına gerekli lütfu da göstermiştir. Bu durumuna en güzel örnek ise kendisinden mürekkep istediği Yedikuleli Abdullah Efendi'nin hokkasını iade ederken içini en kıymetli mücevherat ile doldurtmasıdır.¹³ Böyle iltifata tabi tutulan Yedikuleli'nin de padişaha teşekkür yazdığı Kur'an-ı Kerim bir şaheser mahiyetindedir. Kabı mücevherlerle süslenen bu değerli eser İstanbul Üniversitesi'nde kıymetli yazmalar içinde saklıdır.¹⁴

Dönemin diğer padişahlarından Sebkatî mahlasını kullanan, şiir ve musiki ile meşgul olan¹⁵ I. Mahmud ve kardeşi III. Osman'ın nesih olarak yazdıkları hatt-ı hümayunları güzel ve okunaklıdır.¹⁶

Babası III. Ahmed gibi hat sanatına merak saran III. Mustafa, Şekercizade Mehmed Efendi'den dersler alarak hepsi talik ile yazılmış beş eser vücuda getirmiştir. Yazılarının altına *el-Fakîr Mustafa Hân-ı sâlis* şeklinde imza atan

¹² Subaşı, s. 56-57.

¹³ Zübeyde Cihan Özsayiner, "Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'ndeki Osmanlı Sultanlarının Hatları", *Osmanlı*, XI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 62.

¹⁴ A. Süheyl Ünver, *Türk Yazı Çeşitleri ve Faideli Bazı Bilgiler*, Yeni Laboratuvar Yay., İstanbul 1953, s. 8.

¹⁵ Yılmaz, s. XLI.

¹⁶ İ. H. Baltacıoğlu, *Osmanlı Tarihi*, IV, Türk Tarih, Kurumu Basımevi, Ankara 1983, s. 553.

sultan, hatt-ı hümayunlarında okunaklı bir talik kırması kullanmıştır. Şiirle de meşgul olmuş, şiirlerinde Cihangir mahlasına yer vermiştir.¹⁷ Kardeşi I. Abdülhamid'in yazısının ise iyi olmadığı söylenir.¹⁸

III. Selim hüsn-i hat sanatında iyi bir eğitim görmüş ve Abdülkadir Şükrü Efendi'den iki farklı hat meşk etmiştir. Musikî, şiir ve hat ile uğraşan III. Selim, özellikle şairleri, bestekârları ve hattatları koruyan usta bir hattattır. Özellikle talik yazıda başarı gösteren, hatt-ı hümayunlarında okunaklı bir talik kırması kullanan hükümdarın İlhamî mahlasıyla yazdığı şiirlerinden mürettep bir divanı vardır.¹⁹ Bir yazısı Fatih Cami'nin duvarlarını süslemektedir. Elleriyle yazdığı bir Kur'an-ı Kerim'i de Konya'daki Mevlana Türbesi'ne armağan etmiştir.²⁰

IV. Mustafa ise Hattat Kebecizade Mehmed Vasfi Efendi'den yazı meşk etmiştir fakat bu eğitimin hatt-ı hümayunlarına pek yansımadığı söylenir.²¹

B. XVIII. YÜZYIL HATTAT PADİŞAHLARIN KLASİK ŞİİRDE YANSIMALARI

Klasik Türk Edebiyatında ortaya konan eserler birer sanat ürünü olmanın yanı sıra içinde bulunulan dönemin siyasî, toplumsal, ahlakî yapısını yansıtmaları bakımından önemli kaynaklar durumundadır. Özellikle mühim hadiselerle düşülen kayıtları ihtiva eden tarih kıt'aları, kasideler bu açıdan bakıldığında değerli bilgiler içerir.

Osmanlı Devleti'nin padişahları ile ilgili şiirlerde çeşitli benzetmelerle övülerek yüceltilen sultanlar adaletli, cesur, bilgili, cömert gibi vasıflarla nitelendirilir. Bununla birlikte hattatlık yönü öne çıkan padişahlar için yazılan bazı şiirler hat sanatı-sultan ilişkisini göstermesi bakımından dikkat çeker.

Hat sanatıyla ilgilenen padişahlardan biri olan III. Ahmed, en kıymetli yazılarını ihtiva eden bir murakkaı yaptırır ve bir meclis tertip edip devrin meşhur hattatlarını toplayarak, yazılarını onların tetkik ve tenkit nazarına sunar. Yazılarının hattatlar tarafından beğenilmesi üzerine devrin ünlü şairlerinden Vehbi ve Nedim birer tarih söyler.

¹⁷ Subaşı, s. 57.

¹⁸ Baltacıoğlu, s. 553.

¹⁹ Subaşı, s. 57.

²⁰ Yılmaz, s. CLXIII.

²¹ Subaşı, s. 57.

Nedim yazdığı tarih kıt'asında; Allah'ın, şahlar şahı büyük padişaha, Aristolarla yarışacak bir yetenek verdiğini belirtir:

*Şehensâhâ sana bir kâbiliyyet etmiş ihsan Hak
Dilersen vur Aristolarla tarh-ı müdde'â eyle*

Nedim (Kt4-1)

Aristo, Eski Yunan filozoflarından olup Felatun'un derslerine devam etmiş, ünlü Hükümdar İskender'in talim ve terbiyesinden sorumlu bir âlimdir.²² Ahmedî İskendernamesi'nde Aristo'nun İskender'e hikmet, ilm-i İlahî, siyaset gibi ilimleri öğrettiğinden bahsetmektedir.²³ Nedim de bu üç şahsiyet arasındaki ilgiye değinir. Padişahın yaratılışında güzel yazıya istidad vardır ve sultanın kabiliyeti İskender'i elif harfinden başlatıp okutacak, Felatun gibi hüner sahiplerine etek öptürecek düzeydedir:

*Bu isti'dâd-ı zâtî kim senin vardır nihâdında
Okut İskenderi evvel elifden ibtidâ eyle*

Nedim (Kt4-2)

*Felâtunlar gelüp bûs eylesin dâmân-ı iclûlîn
Edüp arz-ı hüner her birisin bi-dest ü pâ eyle*

Nedim (Kt4-3)

Utârid, ikinci felekte yer alan, güzel söz ve yazının, sanatkârlığın sembolü²⁴ konumundaki bir seyyaredir. Gökyüzünde hüsn-i hattan bahseden feleğin kâtibi, yazı işleri ondan sorulurken, padişah kalemî eline aldığı vakit sessiz kalır:

*Utârid lâf ururmuş hüsn-i hattan âsmân üzre
Kalem al deste anun nây-ı kilkin bi-sadâ eyle*

Nedim (Kt4-8)

Nedim, sultanın yazısındaki bir harfin bile taklid edilemeyeceğini, yazısının hat ehlinin tamamına meydan okuyacak nitelikte olduğunu belirtir:

²² Ahmet Talat Onay, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, H Yay., İstanbul 2009, s. 60.

²³ Hakan Yekbaş, "Divan Şiirinde Yunanî Şahsiyetler", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi: Klâsik Türk Edebiyatı Kaynakları Özel Sayısı 3, 15, Ankara 2010, s. 288.

²⁴ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, Ankara 2009, s. 465.

*Eğer bir harfini taklide kadir var ise gelsin
Gürûh-î ehl-î hatda cümle hünkârım sala eyle*

Nedim (Kt4-15)

Padişahın yazı sanatındaki maharetini öven şaire göre III. Ahmed, nasıl cihanın sultanıysa hat sanatının da sultanıdır ve hünerinin yankıları bütün cihanı alır:

*Cihanın şâhısın hattın da hatlar pâdşâhıdır
Edüp arz-ı hüner dâ'im cihanı pür sadâ eyle*

Nedim (Kt4-16)

Şair, bu hattı görenlerin dua etmesi gerektiğini belirtip 1136 tarihini düşerek şiiri sonlandırır.²⁵

III. Ahmed Han'ın takliden meşk ettiği murakkaya Seyyid Vehbi'nin söylediği tarih ise şu şekildedir:

*Mekârim-pişe Sultân Ahmed sahib-î maârif kim
Makâmındır ânâ tevfik u teyid-î Hudâ her gâh*

*Verilmiş zâtına kişver-güşâlıkla hünerverlik
Ezelde her kemâle mazhar etmiş hazreti Allâh*

²⁵ III. Ahmed'in sanatkarlığına yer veren, onu değişik vasıflarla yücelten Nedim'in şiirinin tamamı şu şekildedir:

1 Şehenşâhâ sana bir kabiliyyet etmiş ihsan
Dilersen vur Aristolarla tarh-ı müdde'â eyle
Bu isti'dâd-ı zâti kim senin vardır nihâdında
Okut İskenderi evvel elifden ibtidâ eyle
Felâatunlar gelüp bûs eylesin dâmân-ı iclûlin
Edüp arz-ı hüner her birisin bî-dest ü pâ eyle
Feridun tâc ile fahr eyler ise ger bu 'âlemde
Ana bir peykini gönder de sen zevk u safâ eyle
5 Kerem kıl gösterüp Dârâya bir kaç bende-i hâsın
Lisânın bîz-zarûre vakf-ı şâbâş u senâ eyle
Eğer tir ü keman bahsın açarsa Rüstem-i destan
Kemânın al ele cânını cisminde cüdâ eyle
Şihâb-ı asman boy gösterirse rezmgâhında
Tüfengin mühresiyle kâmet-i ömrün düta eyle
Utârid lâf ururmuş hüsân-ı hattan âsmân üzre
Kalem al deste anun nây-ı kilkin bî-sadâ eyle
Edüp 'azm-î sefer geldi murakka' seyrine şimdi
Dedi çarh ana kim var nur-ı çeşmîrî rû-nümâ eyle

Hak Edüp izhar anun bir şemse-i cild-i mutallâsın
Felekde mihr ü mâhün çeşm-i canın rüşenâ eyle
Eğer Şehzade Sulgur sağ olsaydı ana derdim
Bunu seyreyle de var hâmeni eşkeste-pâ eyle
Elifler var ki lâyık her biri serv-i sehi âsâ
Diküp bâğ-ı behište mâye-i hüsân ü bahâ eyle
Nezâket şive istihkâm ise ancak olur hakka
Efendim sen bunu ta'viz-i bâzû-yı 'ulâ eyle
15 Eğer bir harfini taklide kadir var ise gelsin
Gürûh-î ehl-î hatda cümle hünkârım sala eyle
Cihanın şâhısın hattın da hatlar pâdşâhıdır
Edüp arz-ı hüner dâ'im cihanı pür sadâ eyle
Sehâb-ı adi ü dadın eyleyüp âfâka feyz-efşân
Hemîşe gülsitan-ı dehrî pür nesv ü nema eyle
Bu mısra'la Nedimâ bendene hâtif dedi târih
Bu nâzûk hatt-ı Sultân Ahmede bak da du'â eyle

(1136)

10 O vâlâ satırlar kim bir kalemd eyledin tahrîr
Sezadır her birin âvize-î tâk-ı semâ eyle

Hünerde fenn-i hatda kimse tanzir edemez elân
Medîh-i pâkinin hak edâsın idemez efvâh

Kemâl izhâr idüp bir nev murakka eyledi tanzîr
Güşâd etdi fûnûn-ı resm-i hat içre nice şeh-râh

Elifler serv-kadd mahbûba benzer sâdı ayn-ı hûr
Safâ bulsa aceb midir temâşâ eyleyen nâ-gâh

Sezâdır tâc-ı dildâra urulsa böyle bir tarih
Dilâver bir murakka yazdı Sultân Ahmed-i cem-câh (1136)²⁶

Seyyid Vehbi yazdığı bu şiirde Allah'ın ezelden padişahı her kemale mazhar ettiğini, hat sanatının da bunlardan olduğunu, hazırladığı murakkayıyla bu kabiliyetini ortaya koyup hat ilmini fethettiğini belirterek 1136 tarihini düşürür.

Osmanlı Devlet idaresinin ve yazışmalarının yürütüldüğü kurul olan Divan-ı Hümayun toplantılarında hazırlanan belgelerde bulunan ve bu belgeleri birer sanat eserine dönüştüren tuğralar, Osmanlı sultanlarının yazılı alameti bir tür imzasıdır.²⁷ Padişahlar arasında tuğraya ilgi duyan, yazısının altına imzasını tuğra biçiminde atan III. Ahmed'in tuğrasını övmek için XVIII. yüzyıl şairlerinden Nedîm *Der-Medh-i Tuğrâ-yı Sultan Ahmed-i Sâlis* adıyla 17. kasidesini, Kâmi *Der-Hakk-ı Tuğrâ-yı Sultân Ahmed Hân* adıyla 8. kasidesini ve İzzet Ali Paşa *Der-vasf-ı Tuğrâ-yı Garrâ-yı Sultân Ahmed Hân-ı Gâzi Rahmetullâhi 'Aleyh* adıyla 13. kasidesini yazmıştır. Bu kasidelerde belirtilene göre sultan öyle bir hüner ortaya koyar ki ona meydan okuyacak kimse bulunmaz, bütûn hüner ehli hayretler içinde kalır:

Bu güne bir hüner arz eylemiş sultân-ı âli-şân
Cihanda var sanır var ise gelsin işte meydâna

Nedîm (K17-11)

Perişân oldı ehli rû be-râh-ı hayret olmuşlar
Hünermendân-ı 'asrun şöyle hâlî kaldı meydanı

Kâmi (K8-3)

²⁶ Karatay, s. 470-471.

²⁷ Şule Aksoy, "Osmanlı Sultanlarının Tuğraları ve Tuğralı Belgeler", *Osmanlı*, XI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 67.

*Anun hattına lâyıkdır demek hatt-ı şerif ancak
Mecazen derler idi anı evvel hatt-ı şâhâne*

Nedim (K17-17)

İskender'in aynası olarak şirde yer edinen ve pek çok rivayetin konusu olan âyine-i İskender, İskenderiye şehrinde bulunan ve gelen düşman gemilerini bir aylık yoldayken görmeye yarayan hatta bu aynadan yansıyan güneş ışınları sayesinde bu gemilerin yakılabilmesini sağlayan bir aynadır.²⁸ Burhan-ı Katı'nın da "Aristo hakimin muhteri'i bir aynadır ki İskenderiye şehrinde bir minare üzere nasp olunmuştu. Hassası buydu ki miyanlarında da husumet olan Efrenc taifesi şehir-i mezburaya kast ve vürutlerinde yüz milden ziyade mesafeden o ayna içre münakis ve heyetleri müşahede olunurdu. Bir gece pasbanlar gafil bulunmakla Firenkler fırsat bulup o aynayı alıp deryaya ilka eylediler. Aristo yine deryadan ihraç eylediği menkuldür. Afitaptan dahi kinaye olunur."²⁹ şeklinde bahsettiği bu ayna, sultanın tuğrasındaki beyzaya benzetilir. Beyza, tuğranın sol tarafındaki yuvarlağımsı kısımdır.³⁰ Bu kısım İskender'in aynasına benzetilerek; âlemin, sultanın yazısına hayran kaldığı, âşık olduğu anlatılır:

*Cümle 'âlem emrine dil-beste hayrân nakşına
Beyzası Âyine-i İskenderün hem-tâsıdur*

İzzet Ali Paşa (K13-7)

Sultanın meydana getirdiği murakkamın mürekkebi ise hem misk kokulu hem de hattatların gönül gözlerine çekilen bir sürmedir:

*Ki bir 'âli murakka' yazdı kim ger bulsa hattâtan
Midâd-i müşk-bûyun kühl ederler dide-i cana*

Nedim (K17-19)

Padişahın tuğrası, emrindeki insanlar ve cinlere adaletle davranan Süleyman'ın mührüne benzetilir:

*Şekl-i tuğrada yahud mühr-i Süleymânîdür ol
İns ü cinn münkâd-ı hüküm-i ma'delet fermâsıdır*

İzzet Ali Paşa (K13-15)

²⁸ Pala, s. 48.

²⁹ Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yay., İstanbul 2009, s. 32-33.

³⁰ Özönder, s. 18.

Şahın tuğrası o kadar büyüdü ve istekleri yerine getiren bir tuğradır ki o tuğraya Süleyman'ın mührü gibi hükümler vermek yaraşır:

*Ne tuğra bir mutalsam genc-i ikbâl-i şehinşâhî
Sezâdur virse hükm-i şevket-i mühr-i Süleymân'ı*

Kâmî (K8-11)

Sultan Ahmed'in eşi benzeri bulunmayan tuğrası keremli kalemiyle süslediği en güzel resimdir:

*Habbezâ tuğrâ-yı bi-hem-tâ ki Sultân Ahmedün
Resm-i hâssül-hass-ı kilik-i mekrümet-pîrâsıdur*

İzzet Ali Paşa (K13-2)

Serlevha, yazılara konulan başlığa verilen addır.³¹ Hatif bir şiirinde, düşünce kalemiyle çekilen Sultan Abdülhamid'in tuğrasından bahseder ve baştanbaşa baht defterine başlık olduğunu belirtir:

*Çekdi kilik-i fikretim tuğrâ-yı Hân 'Abdül'-hamîd
Defter-i ikbâlîme ser-levha oldu ser-te-ser*

Hâtif (Kt1-1)

Pek çok eserinin yanı sıra Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerini topladığı bir divanı da bulunan Arif Efendi'nin III. Selim için yazdığı tuğraya Şeyh Gâlib kaside yazmıştır. *Tezkire-i Sâni-i Esbak Arif Efendinin Dest-i Hattıyla Olan Tuğrâ-yı Pâdişâhî Vâfıdır* başlığını taşıyan bu kaside de şair, tuğranın özelliklerinden bahseder. Sultan Selim'in tuğrası, fermandaki pençe işareti ile cihanı etkilemeye muktedirdir:

*Zihî tuğrâ-yı nâm-ı Hazret-i Sultân Selîm Hân kim
Cihânı pençe-i fermânda teshîre işâretidir*

Şeyh Gâlib (K31-1)

Harflerin çanakları şekil itibariyle kâseye benzer. Şiirde harflerin kâseleri ab-ı hayat suyunun içildiği kâseler olarak görülürken, sütunları din ve devletin gökyüzündeki direği, Sidretü'l-Müntehâ'ya erişmiş, dayanıklı sütunlardır:

³¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2010, s. 1100.

*O rütbe menba'-ı mâ'ül-hayât-ı feyzdir hakkâ
Hurûfun kâsesinden âb-ı Tesnîm içmek âdetdir*

Şeyh Gâlib (K31-8)

*Erişmiş müntehâ-yı Sidreye fart-ı metânetden
Sütûnlar kim sütûn-ı âsumân-ı dîn ü devletdir*

Şeyh Gâlib (K31-6)

Sultanın tuğrasının özelliklerini öven ve çeşitli benzetmelere konu eden şair, bu tuğrayı yazan hattat 'Arif Efendi'yi de ihmal etmez, yeteneğinden bahseder:

*Cenâb-ı Arif-i pür-mâyenin bir meşk-i kilkidir
Ma'ârifden mürekkeb bir aceb vefk-ı mahabbetdir*

Şeyh Gâlib (K31-13)

XVII. yüzyılda yaşamış olan Cevri kaynaklarda kendisinden iyi bir hattat diye bahsedilen bir hattattır. Cevri'ye ait eserlerin devletin ileri gelenleri arasında çok rağbet bulduğu, hediye olarak başkalarına takdim edildiği görülmektedir. Bu duruma en güzel örnek III. Selim'in Şeyh Gâlib'e verdiği Mesnevi'dir. Sultan sanatına değer verdiği şaire iltifatını böyle kıymetli bir eser vermek suretiyle gösterir. Şeyh Gâlib de bu olaya yazdığı kasidede yer verir. Cevri hattıyla yazılmış çok kıymetli Mesnevi, dünyanın eziyetini çekerek ağlayan, inleyen âşıkların gönüllerine eminlik verir:

*Aceb bir Mesnevî-i pür-bahâ kim Cevri hattıyla
Dil-i uşşâk-ı zâra cevri-i gerdûndan emân verdi*

Şeyh Gâlib (K17-5)

SONUÇ

Sanatın ve sanatçının desteklendiği XVIII. yüzyılda hüsn-i hat sanatı parlak bir dönem yaşamıştır. Bu yüzyıl Osmanlı coğrafyasında yüzlerce hattatın yetiştiği, estetik ölçüler bakımından yazının geliştirildiği bir dönem olmuştur. Hat sanatına katkı sağlayanlar arasında sadece bunu meslek edinmiş kişiler değil padişahlar, devlet adamları, şairler de bulunmaktadır. Hat sanatıyla ilgilenen padişahlar açısından bu yüzyıl değerlendirildiğinde ise II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I.

Abdülhamid, III. Selim'in yazı sanatıyla ilgilendikleri ve kıymetli eserler vücuda getirdikleri görülür.

Osmanlı Devleti'nin padişahları ile ilgili yazılan bazı şiir örnekleri sul-tan-hat sanatı ilişkisini göstermesi açısından ehemmiyet arz eder. Özellikle mühim hadiselere düşülen kayıtları ihtiva eden tarih kıt'aları, kasideler bu açıdan bakıldığında değerli bilgiler içerir. Bu şiir örnekleri padişahların gerek hattatlık yönlerini gerekse tuğralarının hat sanatı açısından kıymetini ortaya koyan metinlerdir. Dönemin padişahlarından III. Ahmed ve III. Selim için yazılmış ve onların hat sanatıyla ilgilerini ortaya koyan şiirlerin çoğunlukta olduğu görülürken diğer padişahların bu sanatla münasebetini gözler önüne seren şiir örneklerine pek rastlanmaz.

Kaynakça

- Aksoy, Şule, "Osmanlı Sultanlarının Tuğraları ve Tuğralı Belgeler", *Osmanlı XI, Yeni Türkiye Yay.*, Ankara 1999, 65-75.
- Alparslan, Ali, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yay., İstanbul 1999.
- Aslan, Mustafa, "Nazım Divânında Hüsn-i Hat Terimleri", *Erciyes Ünv. SBE Dergisi*, Sayı 8, Kayseri 1999, 11-29.
- Aypay, A. İrfan, *Lale Devri Şairi İzzet Ali Paşa Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği*, Basım yeri yok, İstanbul 1998.
- Baltacıoğlu, İ. H., *Osmanlı Tarihi IV*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.
- Bektaş, Ekrem, Muvakkitzâde Muhammed Pertev: Hayatı-Sanatı ve Divânının Tenkitli Metni, (Doktora Tezi), Ankara Ünv, Ankara 2004.
- Berk, Süleyman, *Hat Sanatı Tarihçe, Malzeme ve Örnekler*, İSMEK Yay., İstanbul 2006.
- Çığ, Kemal, *Topkapı Sarayı ve Türk-İslam Sanatları*, Kaynak Yay., İstanbul 2011.
- Danişan, Tuğba, Hâtif Ali Efendi Hayatı, Edebi Kişiliği, Divânının Tenkitli Metni (1b-132a) ve Nesre Çevirisi, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ünv. TAE, İstanbul, 2009.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2010.
- Düzenli, Mesut Bayram, "XVIII. Yüzyıl Divan Şairlerinin Gözüyle Padişahlar ve Saltanat Dönemleri", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012*.
- Erdem, Sadık, *Neyli ve Divânı*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005.
- Erişen Yazıcı, Gülgün, Edirneli Kâmi ve Divânı, (Doktora Tezi), Ankara Ünv., Ankara 1998.
- Güfta, Hüseyin, *Erzurumlu Şair Hâzık*, *Dergâh Yay*, Ankara 2001.
- İsfahani, Habib, *Hat ve Hattatân*, Matbaa-ı Ebuzziya, İstanbul 1305.

- Kaplan, Yıldırım, "Hz. Peygamber'in Yazı ile Yapılmış Portresi: Hilye-i Nebevi", *Lisans-ı Hat ile Aşk-ı Nebî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 2012.
- Karatay, Halit, *Hattat Divân Şâirleri*, Akçağ Yay., Ankara 2008.
- Kartal, Ahmet, A. Atilla Şentürk, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 2005.
- Kasır, Hasan Ali, *Esrâr Dede Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Karşılaştırmalı Metni*, (Doktora Tezi), AÜSBE, Erzurum 1996.
- Kayhan Ertürk, Şaziye, *Yahya Nazım Divânı-V, İnceleme-Metin*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ün. SBE, Kayseri 1996.
- Kurnaz, Cemal, *Hayalî Bey Divanının Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yay., Ankara 2012.
- Kutlar, Fatma Sabiha, *Arpaemînzâde Sâmî Divânı*, (Doktora Tezi), Hacettepe Ün., Ankara 1996.
- Macit, Muhsin, *Nedîm Divânı*, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- Müstakimzade Süleyman Sa'deddîn, *Tuhfe-i Hattâtîn*, (Hazırlayan: İbnü'l-Emin Mahmûd Kemâl), Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, İstanbul 1928.
- Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yay., İstanbul 2009.
- Nefeszade İbrahim, *Gülzâr-ı Savab*, (Tashih ve tertîb eden: Kilisli Muallim Rifat), Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, İstanbul 1939.
- Okcu, Naci, *Şeyh Gâlib Divânı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2011.
- Onay, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, H Yay., İstanbul 2009.
- Özel, Şükran, *Nedîm'in Şiirlerinde Mimari Eserlere Göndermeler*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Ün. SBE, İstanbul 2010.
- Özgeriş, Mutlu Melis, *XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Hat Sanatı*, (Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Erzurum 2013.
- Özkeçeci, İlhan, *Türk Tezhip Sanatı ve Tezyini Motifler*, Erciyes Ün. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yay., Kayseri 1992.
- Özönder, Hasan, *Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğü*, Sebât Ofset Matbaacılık, Konya 2003.
- Özsayiner, Zübeyde Cihan, "Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'ndeki Osmanlı Sultanlarının Hatları", *Osmanlı*, XI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, 62-64.
- _____, "Hattat Osmanlı Padişahları", *Antik ve Dekor*, Sayı 50, İstanbul 1999, 80-82.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., Ankara 2009.
- Sarı, Şeyma, *Hâtif Ali Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Divânının Tenkitli Metni (132b-203a) ve Nesre Çevirisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ün. TAE, İstanbul, 2009.

- Sefercioğlu, Nejat, "Yazı ve Yazı ile İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı", Erişim Tarihi: 17.08.2012 http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_divan_siiri_Yazi.pdf
- Serin, Muhittin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı neşriyatı, İstanbul 2010.
- Subaşı, Hüsrev, "Hattat Osmanlı Padişahları", Osmanlı XI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.
- Şimşek, Mehmet, *Yahyâ Nazîm Divânı (III. Divân İnceleme-Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ün. SBE, Kayseri 2007.
- Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yay., Ankara 2001.
- Topak, Zafer, *Ahmet Müsellem Efendi ve Divan'ın Tenkitli Metni*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Ün. SBE, Sakarya 2006.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2005.
- Uzunçarşılı, İ. H. "Onsekizinci Yüzyılda Türk Hat Sanatı", *Türk Hattatları*, Tifdruk Matbaası, İstanbul 1984.
- Ünver, A. Süheyl, *Türk Yazı Çeşitleri ve Faideli Bazı Bilgiler*, Yeni Laboratuvar Yay., İstanbul 1953.
- Yatman, Mustafa, *Osmanzâde Tâib Divânı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.
- Yazır, Mahmud Bedreddin, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, I, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972.
- , *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, II, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1974.
- , *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, III, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1989.
- Yekbaş, Hakan, "Divan Şiirinde Yunani Şahsiyetler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi: Klâsik Türk Edebiyatı Kaynakları Özel Sayısı*, 3, Sayı 15, Ankara 2010, 281-300.
- Yılmaz, Kaşif, *III. Selîm (İlhâmî) Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Trakya Ün. Rektörlüğü Yay., Edirne 2001.
- Yorulmaz, Hüseyin, *Koca Râgıb Paşa Divânı (Araştırma ve Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ün. SBE, İstanbul 1989.
- Zavotçu, Gencay, *Divan Şiiri Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006.
- Zülfe, Ömer, *Naşid (1749-1791) Divan: İnceleme Tenkitli Metin*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ün. TAE, İstanbul 1998.